

מוטיב המשיח בשירתו של ביאליק

אפרים צורף

הבא להקיף את הנושא הנדון עליו לנקוט הכלל כמושכל ראשון: ברוב השירים „א הביאליקאי ו „אני האומה — חד הם; מכאן האקסצנטריות היהודית, הקוסמית הכלל-אנוני שבהם. אף במסכת חוויותיו המסובכות ביותר רבה הניגודים, נעוצות נימיה במסורת הא וברתה, בספרותה העתיקה, היינו, במעמקי המנטליות היהודית, מאז ימי קדם עד ימיו, אע שתחלת ויאוש, ספיקות ואמונה, קרעים פסיכולוגיים-פיוטיים, רגעים מאפיינים את יצירתו, זאת אל לנו לגרוס כברוך קורצווייל ולאמר: שחל „קצר אלוהי במשורר, שנתערעה אמונו לא כי, משל לחזים קדמונים שנמלטו או שביקשו להמלט ממטלתם, מעצמם למדבר, בשעות מצוקה נפשית ודילוג על תהומות, אלא שחורו מיד לשורש אמונתם באלוהות, בבחינת „ממך אליך? — כך גם ביאליק, אף בשירי הזעם והתוכחה הגדושים אכזבה מרה והטחה כלפי מי אינו מנתק את פתיל אמונתו באלוהים ובעמו ומייחל למחר טוב יותר, לעתיד זוהר יותר, לת השלימה, לגאולת ישראל שאינה אלא תנאי לגאולה קוסמית ואוניברסלית. אלא שקורצו מעלה בספרו הנ"ל בין היתר גם דברים חיוביים אלו: „המסורת בשירתו של ביאליק ז קטיגוריה שכלית מעיקרה. עולמו הפיוטי תופס אותה כקטיגוריה חיונית — „זאת זו „באחדותה של החוויה הקדומה שממנה ניוונה יצירתו של כל משורר אמת, בחזיון ילדותו, ב אהה אצל ביאליק, כחלק נפשי אורגני, שרוחו הולך ומתפשט על הכול, את מסורת עמו“ (ההד שלי — א"צ).

ביאליק, בחצבו מן השתינ בכשרון גאוני-פנומינלי מזהה „דרור“ עם חירות מדינית-מלכו עם גאולה וגואל, עם משיח ומשיחיות. כמופשט ובהכללה, ובאין מספר של דימויים ותוארים נעוצים שורשי הדמות התלמו הקבלית והעממית בשירתו. ובינקו בראש הכל מן המקרא, ניכרים רישומם מחזונות „אד הימים“ ו „יום ה“ שאצל ישעיה, יואל, יחזקאל, מלאכי ועוד. הבה נגדיר תחילה את המשיח באספקלריית הדורות, כדי לעמוד על ההקרנה וההס השירית הביאליקאית עליו: החל מימי התלמוד והמדרש נצטייר המשיח כמלך, כמנהיג פ שיגאל את ישראל מן הגלויות ויחזיר את גאון מלכותו בציון, כקדם. אזי גם יגאל העולם מיגונו ומפורענויותיו, גאולה חברתית וקוסמית: זמן ביאתו של המשיח מרחף בערפלי הע אך מצפים לו בכל יום, אעפ"י שהוא מתמהמה — כדבר הרמב"ם ב"ג עיקריו. שמו של משיח בן דוד נמנה עם שבעת הדברים שנבראו קודם בריאת העולם. ולסני יבואו „חבלי המשיח“, ו „ימות-המשיח“ שיתחוללו בהם מלחמות-גוג-ומגוג „ביום ה“ ה והנורא יבואו ימי המשפט האתרוניים האפוקליפטיים, ימי הפורענות שחז"ל הגדירום כימי וסיוט טראומאטיים. בימי חבלי-המשיח ייהרג משיח בן-יוסף שיקדים למשיח בן-דוד. בספרות התלמודית, המדרשית והקבלית מרובות האגדות המפליגות במעשי משיח בן ומכתירות אותו בכתרים הרבה ומייחסים לו נסים, ונפלאות. אלא לדעת הרמב"ם לא יעשה המשיח אותות ומופתים ובימיו לא ייכטל דבר ממנהגו של עולם.¹ פתיחה זו לא באה כאן אלא כתיקדומת להארת הרעיון המשיחי בשירתו של ביאליק, ש בה בהינף פיוטי רב-אנפין. תפיסתו היא גאונית-במשורש, במשל, בדימוי, בציר ובאלי

1 ברוך קורצווייל, „ביאליק וטשרניחובסקי“, הוצ' שוקן, תשכ"ד.
2 עי סוכה גב, א; סנהדרין צט, א; פסחים קיא, ב; פסחים נד, א; סוכה גב, ב; ברכות יב, ב שבת שם קיא, א; פרקי היכלות, לה, רמב"ם הלכות מלכים.

וכן ברמז דק מן חדק. הוא התכוון לגאולה משיעבוד גלויות ולכינון מלכות ישר.
הוא הכליט בה וחדגיש, שהגאולה הקוסמית והכלל-אנושית, מותנית בביאת המשי
אידיאלי עמנו הנבואיים. שכן, כל עיקרו של היעוד ההיסטורי שלנו, בכל הדורות, הו
להגשמת הגאולה בדרך הטבע. „וכשם שאין משמעות להיסטוריה בלי חי עם ישראל
משמעות לאיזה אידיאל מופשט של גאולה שלא יביא בראש וראשונה את גאולת עם

3 קורצווייל, שם.

רעיון המשיחיות נולד אצל קדמונינו כמוצא אידיאלי מנחם ומעורר לעומת המציאות האכזרית של ההווה המתנכרת למוסר, לצדק, לאחדות, לשוויון, לחוקי ה', לחירות ישראל ולתיקונו של עולם. כל התנועות המשיחיות, מאז שלהי הבית השני, דרך מרד בר כוכבא, עד התנועה הקבלית בצפח במאה הטיז ועד לשחריתה של הציונות הרוחנית והמדינית, שרשן בעוז בכיסופים לחידוש מלכות-ישראל בארץ אבותינו. משוררנו, כל מקום שנתנצצה ביצירתו האידיאה של המשיח, ולו ברמו בלבד, התכוון גם למשיח הדורות: בשוררו על „בנור ישורון“, בו ראה נעים-הומירות את „מקדש מלך“ בחלומו, בו ניגן שלמה „שיר השירים“ — הימנון לאהבה העזה שבין אלוהים וכנסת ישראל המלכותית, חש בנימין, שטובי גבורי-הרוח היהודית בבבל, ניגנו בהן ושנתעלו לאגדות התלמודים והמדרשים — באלו יראה „שיא חוסנו של עמו ועוזו בשחקים“, היינו, גאולה מדינית, כיאת המשיח.

אֲנִי אֶכְיֶנָּה אַחֲרֶיךָ, כִּי עִם זֶה תִּזְלַעַת
עוֹד יִשְׂרָאֵל וַיִּיכַל עֲנָקִים.

(„אל האגדה“)

במיטב חלומותיו בהקיץ, אף בססיקותיו ובהתלבטויותיו החמורות, הנוקבות עד התהום, בתחושת שפלות עמו, תוך חוויות סוערות שמוטטו בשחונו ואמונתו לשעה, אף אז ערוג יערוג המשורר (קרי: ישראל) לים הדרור. ערגה זו היא משאת כל נפשו (של עמו), זו תקוות-תקוותיו, זו שמשו המוסכת בו גוהות. אף בימים הליליים ביותר, בימי חיי כלבים שבעי-קלון וריש, יתאושו בכוח זיק התוחלת בביאת המשיח:

זֶה בֹּכֵב הַזֶּהָב, זֶה עֲמוֹד הָאֵשׁ
הַמְּאִירִים אֶת דְּרָכָי, מְגִיחִים אֶת לֵילִי;
זֶה קוֹל הַמְּנַחֵמֵי וְלוֹחֵשׁ לִי:
לִי תִקְוָה, לֹא אֶבְדָּה תִּחוּלְתִּי מֵאֵלַי.

(„אגרת קטנה“)

אכן, תחליך החוויה במשורר, ב„אני“ הלאומי-הקיבוצי שבו, עושה דרך של פיתולים וחתחתים בנפשו, רגע יתיאש כליל וכאליהו שברח למדבר וכירמיהו שאמר במדרונו: „מי יתן לי מלון אורחים במדבר... וכר או שקילל את יומו כאיוב: „ואשר לא מותחני מרחם, ותהי לי אמי — קבריי“ (כ, יד—יח). — כך גם נקלע משוררנו בתוך הקטביות, בין המציאות החשיכה, הנאלחת, לבין קרן התוחלת המאירה, לקראת עולם זוהר של חירות וטוהר, שבוא יבוא, אעסֵי שמתמהמה; לכן רגע יקרא במריאושו:

פֶּה נֶאֱלַח הַפֶּל, הַפֶּל סָג:

היינו במציאות של ההווה, בזאת החברה הקיימת, בוו הגלות האפלה, בזה העולם הערל, האכזר, המושחת; מי יתן לו ויימלט למקום שיישאווהו רגליו, שיוליכוהו עיניו, לעולם יוחר צדק ונאצל, לאוויר צח ומטוהר, שיש בו שלום ואהבה וזורחת שמשי-חירות והסדות. לכן יכריז חגיגית, מניה וביה, באותו השיר הפסימי, מתוך תוחלת ואמונה:

בְּעוֹלָם טוֹב שֶׁכְּלוּ חַג,
יֵשׁ קֶרֶן בְּרוּקָה פֶּנֶת אוֹר,
שֶׁמֶשׁ עֲדָקָה, רוֹחַ הַדְּרוֹר.

(„בערוב היום“)

צחותו של עולם, זיקו ותיקונו, מותנים בשמש צדקה ומשטט, בימות המשיח, ברוח דרור-מלכות של עמו. אלא שאסוף הוא בערמלי העתיד, המוטיבים המקראיים והתלמודיים והפאתוס הנבואי הקוסמים לו לביאליק, מעידים על הודהות עם הקמת מלכות בית-דוד בארץ-ישראל המשוחררת, ב„במתי מדבר האחרונים“ יתאר את 'הושע בן-נון, הניצב בפיסגת הנבו וקולו רועם מול צבאו העצום, כאן יראה את הגולה כמדבר

(כל התרגשות בשירת ביאליק המצוטטות, שלי הן — א"צ).

שממה וציה אחד. הוא מגנה את העבר ואת הדורות שמתו במדבר הגלויות — עכב עבודתם כלום יש בתפוצות חבזיות הללו, כדי לרתק הדור החדש, לאדמת נכר? הוא מאמין בדון המתעורר, שכולו מפועם שאיפת הקוסמיות; דור המתה, דור כביר כוח ככפירים שיצהל חורין לקראת השמש הדורכת. בהדר-גאונה, גאוותו על הדור החדש הזה שיאזין לקולו של בן-יון הרועם:

קולו יצא פחץ, מלא עֲצָמָה, עֲזוֹן,
 דָּבָרוֹ יִבְעַר פְּלִפִּידָה, קָאֵשׁ;
 גַּם הַמְדַבֵּר הַנּוֹרָא, הַמְדַבֵּר הַרִיק,
 עוֹנָה אֲחֵרָיו: "יִשְׂרָאֵל, קוֹם רִשׁוֹ!"

מכאן נמצאנו למדים, שכל הגולה כולה אינה אלא מדבר צייה. אין תקווה ואין מחר ואין ואין תכלית ליהודיה, אלא להכות שורש בארץ אבותם, להתנחל בה, לכונן בה מלכות בי כקדם.

אכן, בעייתיות מדינית אקטואלית חנה ביאליק מראש וקרא לפתרונה.

ה

ברוב שירת הועם והתוכחה משחקף הכוסף העז אל הגואל, אל איש פלא, אל מנהיג בסגולות-יה אידיאליות, נדירות, שיבזז לכל חמריזת, לכל זהב, לכל אליל... שיכאב למרא: שכולו "רקב ומסוס מכף רגל עד ראש" — שיהיה רב-פעלים אשר יפעם בו לב:

וּכְלָב יִבְעַר יִיק, יִיק פְּרִתִּיחַ הַדָּם,
 וּבְרָאשׁ יִגָּה שְׂבִיב מְאִיר דְּרָךְ הָעָם; —

ושיפעמו בקרבו:

חֲמֵלָה גְדוֹלָה בָּיָם, רַחֲמִים רַבִּים כְּגִדְל
 שְׂבֵר עֲמוֹ הָאֲמָלֵל וּכְכֶבֶד הָעוֹל

קַל זֶה יִרְעֵם כְּהַד תְּמִיד יוֹמָם וְלַיִל:
 "קוֹם עֲבַד, קוֹם עֲשֵׂה, כִּי עָמְנוּ יִדְּאֵל!"

וכי מהי העבודה ומהי העשייה? אם לא שלילת הגולת, אייונה, וחיסולה והתלכדות אחד לעלות ציונה ולבנותה!

אך לצערנו נבלע רעמו של אלוהים הקורא ברעש העם האילי, במהומה בקנלית של סרע סביב אלילי הפז בגולה: אולי שוט-השוד יקימנו? כך מפעפעים בעמקי-נשמתו של המשורר חוגה וספק רב (והשעה שעת ראשיתה של ד המדינית), היאזין העם ליקיצה הלאומית? היקום לפעולות? הרי:

גַּם בְּתֵקֶץ הַשׁוֹפָר וּבְהַנְשֵׂא הַנֶּסֶם
 הִיִּתְעוֹרֵר הַמַּת, הַיִּזְדַּעַזַּע הַמַּת?

ברור, משוררנו התכוון כאן לשופרו של המשיח העומד לכשר את בואו, או לאליהו שיבשר את "יום ה'", דרור הגאולה (יואל ג, כג—כד), או לשופרו של אלהים: "תקע גדול לחרותנו, ושא נס לקבץ גלויותינו וכו'". — רמז ברור לימות המשיח. ("אכן חציר העם"). המשורר שנכח בקונגרס הציוני בבזל (בשנת תרנ"ז), נזדעזע משוועת העם הנענה המשפילה ומדכאה אותו עד עפר ומכלה אותו באכזריות; שם נתלהב למראה כיסופי לגאולה, "שעה שהעם מתגולל בדמיו כמים מוגרים", הוא ראה כיצד זקת שבר העם ורחמים קורעת לב השמים והשאל. אך המשורר אינו אומר נואש, מאמין הוא שדמעות אי ניגרות לדיק, אלא נאגרות ביד האלוהית הסמויה לנאד אחד, כעדות הכנוסים, שכבר ד סאת הפורענות והגיעה שעת הגאולה, אעפ"י שמחמהמת. "אך עוד חי, חי גואלנו וקמו השעה הגדולה! אף כאן לא נסכים לקורצווייל הדוגל ב"קצר האלוהי" שבביאליק, בהתע אמונתו; אמנם רגעי קרע ואכזבה ומרירות פועמים בחלק משירתו עד כדי הסחה כלפי בחינת קריאתו של ירמיה: "צדיק אתה ה' כי אריב אליך ו" (יב). חויותיו חפיוסיות

מאיימות אומנם להעבירו על אמונתו. כל אלו מצויים בתהליך התהוות החוויה "בדרך למבע הפיזי עד שמגיעת לשיאים, ששם היא מקבלת פתאום חסנית חדה של מאה ושישים מעלות; לכן יחל יחל לשמש צדקה, לבסוף הוא שב כולו לאלוהים, הפצוע, כביכול, (גיב מודרני וקדום כאחד, על דרך "שכינתא בגלותא" וכן יגרוס "כנף השכינה השבורה" כדרך שאמרו המקובלים על "הכלים השבורים") לבסוף יסנה ל"אל נקמות הפצוע" שיצא כחרכו הגדולה; היינו, להחיש הפדות המשיחית.

1

ב"ידעתי, כליל ערפל" מצטיירת תמונה שונה במהותה מזו שתפסה קורצווייל (שם עמ' 95—96): בענין "היגון הגדול":

ובלא קול ודברים אל השאל ואל השמים יצעק
ויעכב את גאלת העולם — — —

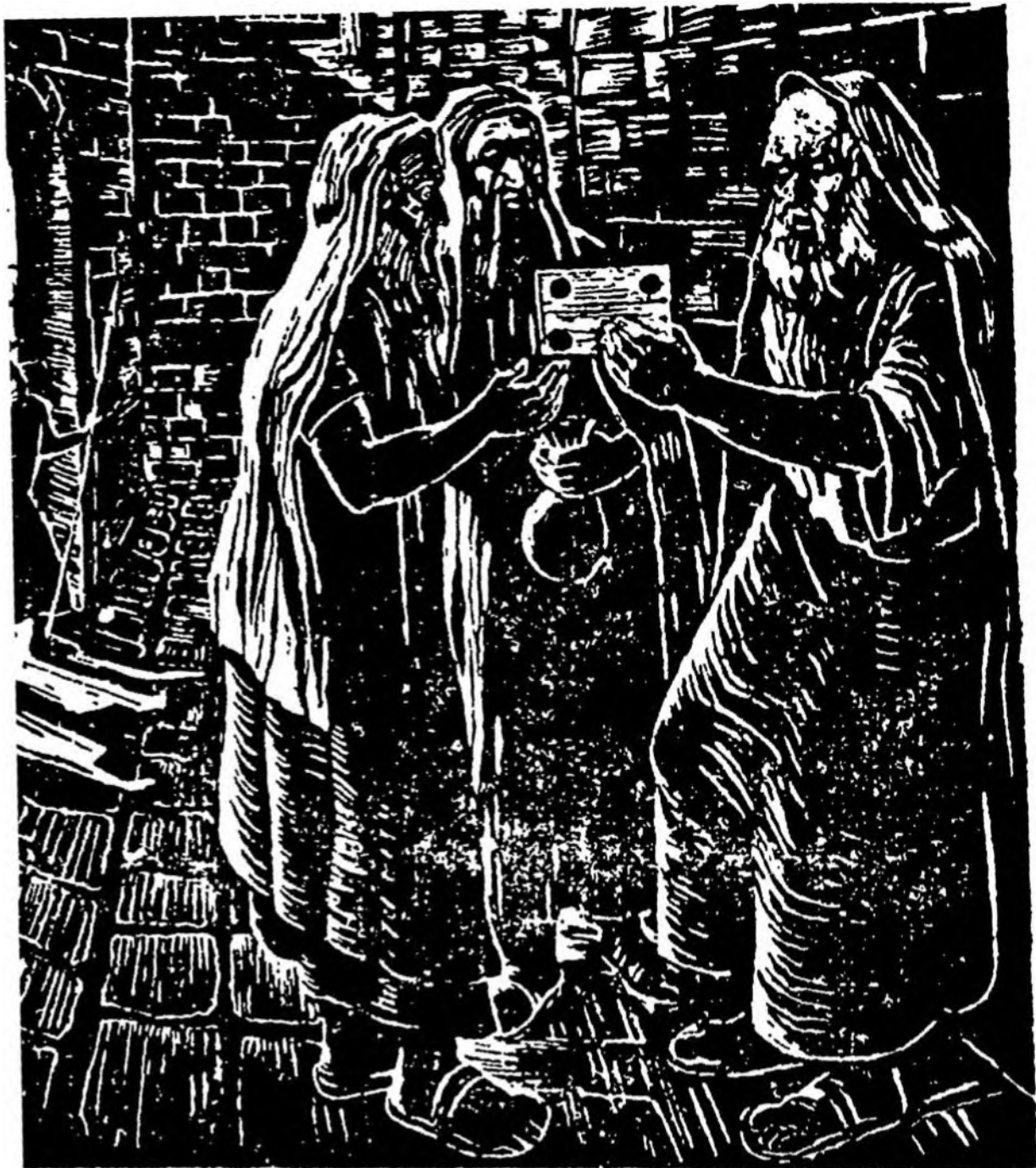
היינו, המשורר מאמין שבלעדי גאולת ישראל אין גאולה קוסמית ואוניברסלית והוא חוזה את יום ה'. שכן, החרון החזוני הביאליקאי, (קרי: הישראלי) לא יכלה כעשן בקרב האומה אלא כוולקאן-סתרים יגעש במעמקיה. הוא שיטלטל את תוגת בני עמו וזעקתו לפדות, לחיקו של עולם, עד שכל כוחות הקוסמוס ירוז ממנו ויעמוד עד דור אחרון של שיעבוד, ויעכב בזעפו את גאולת העולם כולו ותיקונו. רק מלך-מלכי-המלכים בידו למחות את אות הקין שבמצחו של עולם, אות פשעיו כלפי בחיר העמים — בכורו. ואף אם נזדהה לרגע עם החשקפה שמהשיר הנ"ל עולה הד' לניהיליזם של האדם המודרני לגבי גאולה וצדק ודווקא במטבעות לשון סקאראליים, הרי שמופרכת היא ההשקפה הזאת לאור השיר הנדון גופא, שכביכול נשמחו של המשורר שסועה וקרועה, והיא מתוודה בנוסח מקודש על אי-האמונה במציאות הקדושה שבשמה היא מדברת, ומתיאשת מן המגע החי עם האלוהות. אלא שפ. לחובר כבר הבחין: שיש כאן אווירה של חזון "אחרית-הימים" ושל "יום ה'". על אף היאוש וההיסוסים התוקפים את המשורר ועל אף רגעי ההתפרצות והזעם, אין הוא מנתק את חוסי-תקוותו ואמונתו באלוהים, בצדקת עמו ובהתחדשות מלכותו. וכשם שב"מגילת האש" הוא מביא לכלל עימות את איש זעום העסעפיים עם העלם בהיר-העיניים, שענינו נשואות לפוכב-השחר (הגאולה, המשיח), כך גם כאן, בהביעו חזונות: בואיים-אפוקליפטיים כיחזקאל וכיואל, הוא חוזר אל האמונה הזכה לאלוהי הקוסמוס, שיביא יוים במשפט ביום ה' ואחריו — ביאת המשיח הישראלי והכלל עולמי.

משיחיות, מלכות וחיי נצח של אושר ושלמות העם בארצו, כרוכים יחד; סוד הכוח הנותן נוצמה ואייל שאין מושלם בתולדות האנושות, לשאת סבל וענות של שנות-אלפיים, להעלות עקידות של מיליונים, למות אלפי מיתות — ולא לגווע כליל, ולחדש געורים מדיניים לאומיים: עוף החל האגרי, אותו סוד אכזיבסנציאלי לשאת חיי סחי ומאוס בגלויות, שעה ששאגותיו נשויות היו לפוצץ סלעים, אך לא לב גוי אויב, הקשה מן השטן — סוד זה יש לגלות ב"ישיבות", "בתי מדרשות" ובבתי כנסיות; שכן כוח גרעיני טמון בתפילה ובדף גמרא ואגדת חז"ל מני זרם, יהודי המאזין ל"כנור ישורון" שוכח את מרי-גורלו, פותח לבבו לרווחה שיקלוט שביבים מן הגחלת הנצחית שנלקחה מעל מזבח האריאל, מאותו תלת-של-ארי האש שרובץ היה על גובה מקדש מלך בעיר המלוכה, בירושלים, — סמל "גור אריה יהודה" (בראשית מט, ט), אותו שכיב נצחי היוקד בלב הקיבוצי הישראלי מלבה בו בלי הרף את התוחלת והכיסופים לימים זוכים מאלה"; השכיב הזה יקודו נוקב עד תהומה של התולדה והאנושות; היא עוברת בירושה רך הרח, הגורל, הצו והיעוד הנבואי — זהו שמגיה את מפלשי-מחשבי הדורות לקראת מחר; זיחד וזוהר; הוא הוא הניצוץ שנתמלט לנשמה היהודית מן האש הגדולה שהבעירו אבותינו; ובשי כנען על מזבח ארצם תמיד. ("אם יש את נפשך לדעת").

1

פעמי המשיח מותנים בשיעור היקיצה ואינטנסיביות הכיסופים אל הנעלם ובשיעור כובד פורענות. כשיוגדשו חבלי המשיח, יבוא יום הנקם והשילם לגויים. אזי ינותקו כבלי המעונים, וסירי הגלויות החשכות ויזנקו חוצה למרחבי הדרור. שכן הצו והחוק: "בדמין — חיי" שבפני

1 לחובר, "ביאליק", כרך ב, עמ' 286—287.

„שדות בכסף יקנו“

יהזקאל הנביא (טו, ו) כמו ונהיו כמלואם. אך מעולם לא נואש העם. השביב החורשתי החשוני שבנשמה היהודית הקיבוצית ישוב ויתלקח בלב האומה. כוס התרעלה עברה על גדותיה:

הפוס מלאה ! וזרוענו

אשר אמרתם: "פרקניה !"

נאדרה שנית בחרוננו.

אורחנו עזו ולאדוני הישועה !

(„אין זאת כי רבת צררתנו“)

האידיאה שסבל וצרות השיעבוד גורמים לדחיקת הקץ. מקרבים את ימי הסורקון. ח המאלץ לצעוד קדימה ולהתרומם מעלה מעלה על אף אין מספר אבני הנגף לקראת י הסדות, לאתו בצפרניו בקיומיות תוך ערגון ושכרון עצמי של אמונה, להחיש פעמי המב

לחשוף המקור המתייב, המוליד — כל אלו הפעימו את משוררנו לעמת ניגודים, כגון חשיכה עם אורה, שאחת תשמש רחם הלידה של השניה, כנודע בקבלה:

מְהֵרֵי נִצְשָׁף עוֹד נִחָצֵב לְהֵקֵה —

עוֹד תֵּגֵה וְתִנְצָץ שְׂכִינָתוֹ.

(„למתנדבים בעם“)

היינו, השכינה שהיתה בגלות תיגאל עמנו, וכיצד יסוד אחד מוליד את ניגודו? וכיצד צועדים מאסלה לנוגה, מיאוש להתעוררות והתעצמות לאומית? מן האיין אל היש הגדול והנשגב? הוזה אומר: בכוח הדמעה הלאומית, תולדת הספיקות, ההיסוסים והיאוש, בדרך אל האמונה, שבכוחה להפוך כמישה לפריחה, זעקת השבר לתרועת ישע וסודות, חלום — למציאות חוויית; משל, לשבולת מלאה שלא תצמח כל עוד לא ירקב הגרעין כליל במחשכי האדמה, הדמעה הניגרת מקרקעית הנשמה הקיבוצית, ההיסטורית, של כל הדורות, שבה תמצית מרוכזת של כל מכאובי-בית-ישראל, של כל יגונותיו מאז היותו לעם, יוליד את המבשר, יקים את המלך הפלאי, המשיחי, שלמראה דמעתו יודעזעו שחקים וכל בשר יתפלץ. („לא תמח“). גם ביד משוררנו שליחות משיחית: הוא מצוה להלום על הלבבות, למלט מתוכם ניצוצות, להאיר כל מאפליה, ותהי תהומית כאשר תהיה. הן כבר נידרדרו הגלויות אל סי תהום, אל האיין. אך חלילה מלנתק את פתיל התוחלת לאור הגאולה, לשמש-הסדוּת:

וְאִם תִּהְיֶה בְּקִשְׁתְּם אוֹר־שֶׁמֶשׁ לְעֵינַי —

צָאוּ וּבְרָאוּהוּ מֵאֵינַי!

וְחֵי אֵל הָאוֹר, כִּי כָאֲשֶׁר יִחְשָׁף

בֶּן יִפְרֹץ וְלִעַד לֹא יֵאָסֵף — — —

(„עם השמש“)

כמה יזעם המשורר לנוכח הטמיעה העושה שמות בגולה, למראה זריית הדמעה הקדושה על כל מים, וניצוצות הנפש היוקדים ישקיעו בחיק אבן זרה; בוגדי-תוחלת הגאולה המשיחית, מאכילים כמו ידם את נשמתם לזולליהם, והתוצאה: השואה! אכן חזה ביאליק אותה מראש לפני כשנות דור בעיניו הנשריות; שכן ביזבוז הגניוס היהודי לגויים, בתרמם נדע ומדע וספרות ואמנות בנכר בלבד, — סופם יהיה כסוף היהודים בשעבוד מצרים שילדיהם הנרצחים ישמשו לבינים בתומות פיתום ורעמסס. (קרי: כבשני מידנק וטרבלינקי — —). („אכן זה מוסר אלהים“).

ט

הימנון נעלה למשיח שר ביאליק במפורש ב„והיה כי יארכו הימים“: יום יבוא והערגה לפלאי, תקום בקרב כל חי, אדם וחיה ייחפסו סתאום בסערת כמיהות וערגונות עד שאיש בחלומו יילל משיפעת געגועים, ובעקבותיהם יבוא הרעב: „ישגא הרעב ונסלה, אשר לא היה כמוהו, לא רעב ללחם ולחזון, כי אם למשיח“! הגאולה הישראלית, האוניברסלית הקוסמית נשגבים יהיו מכל דמיון וכנסי חזון; בימות המשיח יבז הדור לכל שיגרתו ונדוש, ימאס בחיי שעה, בשעשועים, בהבל ורעות-רות, אך יבקש את הנעלם הנצחי שאין לו תמורה וחלוף, שאושר מוחלם ככנפיו. אוי תותקף כל האנושות כולה בהכרה של ריקנות-הנפש ושביעת החלומות ויערוג לישע אמיתי, לפלאי הפותר כל בעיה וספק, זקן ונער, עוללים ויונקים יאוינו וישאלו: „אולי כבר הולך ובא המשיח? — האם לא בא קול נערת אתונו?“ אף בעלי חיים נמוכים, הכול וכל ישאלו באותם ימי הפלא ורננת הפלא: האם לא נשמעה תרועת שופרו? הן העולם מאז ימי קדמותו נאנק מחמת „שכירת הבלים“ צמא וכמה הוא לתיקונו. — — — כשקראנו על אגדת יוסף די-ילה רינה כפרק „צופיך צפת“ בספר „כוכבי בוקר“ מאת זלמן שזר (נשיא המדינה), ריחפו לעינינו הארבעה שנכנסו לפרדס, ושבו-עזאי הציץ ומת... שזר מניף אל-על את תוקפה של תנועת המקובלים ורואה בהם בעיקר את הערגה לגאולה, למשיח. כהימנון לגאולה שר אז ר' שלמה הלוי אלקבץ ב„לכה דודי“: על „מקדש מלך עיר מלוכה וכו“.

הארבעה שנכנסו לפרדס חינו בימי התסיסה המדינית הגדולה עם מרד ברי-טוכבא שר עקיבא ראה בו את המשיח, כדבר הכתרתו: „דרך כוכבא מיעקב, הדין מלכא משיחא“.. החעפלה חנועות

הנועות של ארבעת התנאים עמודי התורה ועמודי היהדות אל פרדס המסחורין לא באה להציץ ולתחות על הנעלם והנאצל ביותר שמאחורי הפרגוד השמימי. בהעפלה זו לא היתו משום דחיקת הקץ, הכוסף הדוחק לוודא כיצד להגיע אל „אבני השיש הסהור“, לשאוג וחצומות, כדי לשים קץ לענות ישראל, לשיעבודו ולהשפלתו, להחיש את סעמי הגאול אחד מן הארבעה לפידו בידו כדי לגלות את שער החמישים... קורצווייל מציין: „ שהמשורר מתמסר לכוח הקסם של דמות דגולה מעולם המסורת הדתית, הרי כאילו מ הקרע שבין האני למסורת — — — המשורר עומד בשעת היצירה במקום שבו עמדו התנך, הנביאים. בשעה זו מסתתמת התהום של אלפי שנים. ברגע היצירה ורק בו הה היא שלמה“. (עיין „ביאליק וטשרניחובסקי“).

מתוך הברייתא בראש השנה (ראה בהערה) מתברר, שיש כאן השלכה גם לגבי משה הגואל הגדול ואבי הנביאים, שאף הוא השתוקק לראות הנעלם שבשער החמישים, ו תלומותיה והגאולה המשיחית הקוסמית, לתיקונו של עולם — ולא ניתן לו. האיש לגנזי הפרדס ובידו לפידו מזדהה אם כן ב„הציץ ומת“ עם משה רבנו ועם התנא בן-עזאי מראשי מדר ברכוכבא ודוחקי הגאולה וביאת המשיח כד' עקיבא. ועמהם מזדהה המשורר היינו, ישראל העכשווי. הדמויות ההיסטוריות מזדהות גם עם העלם בהירי-העיניים המתיצב הצור שלפיד הישועה בידו (קרא לפיד הגאולה), שב„מגילת האש“. האש הקדושה שם האריאל, שנלקח בידי המלאך מן המזבח של מקדש מלך, היא הנחלת הקדושה לכל הי של הגאולה. שכן, העלם בחפשו את „אילת השחר“, המשיח, שנתעה בדרכי הפיתוי האירוס, עיי העלמה, כמעט שנדון לאבדון. לפי שעובדת ההתפתות מאיימת על כיב האלותים, זהו הנר ההיסטורי המשיחי הקדוש, שהמשורר חרד לו אף בשיריו שנראים כפרס („לפני ארון הספרים“ או „זריתי לרות אנתתי“ וכדומה). הלפיד הקדוש בוער כל כך, ונ כל כך, שאף תרשישים נסוגים מפניו והוא מגיע עד „כלות אור עם חשך, עד אפסי מבלי יכולת להגיע אל עצם הטרקלין. שכן שם שער החמישים וכולו כליל-אבני הסהור. — —

אך ביאליק כחונה השואה מראש, שר על האני הקיבוצי הישראלי, כאמור, שהלפסי המציץ נהסך „לאור עשן“, כשם שבשיר „זריתי לרות אנתתי“ שהיא גם אנתת כלליי יאמר:

הרוח אם תמצא את אחי
אמר לו — אור עשן הנני.

אלא שה„בלימה“ אינה אפסות העולם, ניהיליזם, אלא אותה תוהו ואותו „איין“ בראשיתה של הבריאה שרוח אלוהים מרחפת על פניה, אותו „איין“ הבלתי מוגדר שהמקובלים מזהים אותו עם האלוהות שבידה מסתח הגאולה, שם בדומיית-מרומים התהומי, שם יושב המשיח הנצחי... כללו של דבר: המשיח מתלבש באלפי לבושים ומסכות בשירת ביאליק, כמו בסנ הקדומה והחדשה בכלל:

„עלביא נסתר שרעמחו אש ושאגחו אש
סוגר אל מדקר (הגלות —) הוא פורץ,
ונמלט למכורתו.
ויסיע על קדקד של צור סלע רם.
בוער בזהב תלמליו ונאפד רעמתו טפנדא
כלו אומר: „מלך ו!“
עיניו תרשקנה בזו נאפו גרית סרף
ותרועת דרורו שרשי הרים תחריד.

(„גם בהתערותו לעיניכם“)

8. ג' שערי בינה נבראו בעולם וכולן ניתנו למשה חסר אחד. שנאמר: „ותחסרו מעט מא ראש השנה כא, בו ארבעה נכנסו לפרדס בן עזאי, בן זומא, אחר (אלישע). ור' עקיבא... בן עזא וסת... (חגיגת י"ד, ב).